

I. István király felemelésével I. László azt jelezte, Magyarország Európa szilárd alkotórésze maradt

Szentté avatás, túl a családi tragédián

„Európa számára István személye képviselte, jelképezte mindazt, ami az ezredforduló időszakában Magyarországon létrejött. László uralkodóként az államalapításban, a kereszténység védelmében és terjesztésében, valamint az új társadalmi rend erősítésében az első király örököseként István munkásságát kívánta folytatni” – állítja Makk Ferenc történész, a Szegedi Tudományegyetem történeti segédtudományok tanszékének vezetője. Az Árpád-kor egyik legnevesebb szakértője István király 1083-as szentté avatásáról adott interjút lapunknak.

– I. István testének felemelését, szentté avatását az a László rendelte el, aki az államalapító király által uralkodásra alkalmatlanná tett – megvakított – Vazul unokája volt. Miért érezte ennek szükségét?

– Forrásaink tanúbizonysága szerint a korabeli keresztény Európa számára István személye képviselte, jelképezte mindazt, ami az ezredforduló időszakában Magyarországon létrejött. László uralkodóként az államalapításban, a kereszténység védelmében és terjesztésében, valamint az új társadalmi rend erősítésében az első király örököseként István munkásságát kívánta folytatni. Ezt a rendkívül fontos politikai programot – nagy királyra jellemző módon túllépve a felszázaddal korábbi súlyos családi tragédián – a korabeli egyházi propaganda és szimbolika nyelvén István szentté avatásával tudta a legszembetűnőbb módon kifejezni ország-világ előtt. Ebből mindenki számára világossá vált, hogy a drámai pogánylázadások, a véres belviszályok felszámolása és a külső veszélyek elhárítása nyomán László uralkodása révén Magyarország továbbra is a keresztény Európa értékes és szilárd alkotórésze maradt. Ez egyúttal László uralkodásának politikai-szakrális legitimitációját, törvényesítését is szolgáltatta minden más hatalmi igénnyel – például Salamon törekvéseivel – szemben.

Öt napot csúszott a szertartás

– Szent Istvánról három legendát ismerünk. A legrégebbi, XII. század eleji Hartvik pü-

pök szerkesztménye. Ő meglehetősen talányosan fogalmaz a szentté avatás körülményeiről. Soraiból azt lehet kivenni, hogy a királyt eredetileg halálának évfordulóján, 1083. augusztus 15-én szerették volna szentté avatni. A ceremónia öt napot csúszott, mert addig nem tudták felemelni a fehérvári bazilika kőlapját, amíg László király unokatestvére és ellenfele, Salamon börtönben volt, a szabadon bocsátás után viszont minden simán ment. Mire utalhat ez?

– Az István-legendák közül a XII. század elején íródott az úgynevezett Hartvik-féle változat, amely a legrészletesebb képet adja István király 1083. évi szentté avatásáról. Az a legendás mozzanat, hogy augusztus 20-án – Salamon szabadon bocsátása után – tudták a szarkofág tetejét felemelni és a szentté avatást elvégezni, arra utalt szimbolikus formában, hogy az ország nyugalomát megteremteni s ezáltal a lászlói politikai programot megvalósítani csak a hatalmi riválisok kibékülése és együttműködése alapján lehet.

A közemberek nem rajongtak Istvánért

– A szentté avatásnak milyen jelentősége volt akkoriban?

– Az ókeresztény időkben a vértanúk szentté avatása alapvetően egyházi célt szolgált: követendő példákat állítani a vallásos emberek elé. A későbbi időkben a szentté avatásoknak különös jelentőséget adott az, hogy – az egyházi jelleg változatlan érvénye mellett – a szentté avatásban közreműködő uralkodók politikai –

Makk Ferenc I. Lászlóról szóló kötettel. Kilencedik királyunk Szent István munkásságát kívánta folytatni

Fotó: Gyenes Kálmán

egyházi és világi jellegű – programjának kifejezésére kiváltképpen alkalmasnak bizonyultak. Szent István és Szent László esete is egyértelműen igazolja ezt.

– Kristó Gyula professzor egy három éve adott interjújában azt állította: Istvánt 1083-ban az egyház avatta szentté, nem a nép.

Milyen kép élhetett a XI. század végén élt átlagemberben az 1038-ban elhunyt uralkodóról?

– 1083. augusztus 20-án László király kezdeményezésére – talán pápai jóváhagyással – országos gyűlés, zsinat avatta szentté Fehérvárott I. Istvánt. Ez a király és az uralkodó elit – az egyházi és

világi vezetők – döntése volt. Az ünnepségeken részt vettek – nézőként – az összegyűlt hétköznapi emberek is. De ténylegesen a közemberek, az egyszerű nép fiai túlságosan nem rajongtak István királyért, hiszen főleg őt okolhatták azért, hogy elszegényedtek, jogait elvesztették, mások

szolgáivá lettek. Ennek következtében Szent István alakja – elterően Szent Lászlótól – hosszú ideig nem is szerepelt népköltészet alkotásokban. Az első népi mondák, költemények Szent Istvánról csak a XVI. század vége felé jelentek meg, amelyekben – nem véletlenül – a török világ sötét korszakában erőskező királynak mutatták be.

Egyházi ünnep

– I. Lászlót – akit a köznyelv egyszerűen csak lovagkirálynak nevezett – III. Béla avatta szentté 1192-ben. Nyilvánvaló, hogy ő másként volt szent, mint István. Mi volt kettejük között a legfőbb különbség?

– I. István a korabeli felfogás szerint a tértítő szentek közé tartozik, akiknek fő érdemük a keresztény vallás terjesztése volt a pogányok körében. Erre hivatkozott Hartvik püspök István-legendája is. I. László viszont az úgynevezett harcosszentek típusát képviseli, akik állandó harcokban önfeláldozóan védtek a kereszténységet a pogányok – konkrétan a keleti besenyők, úzok és kunok – pusztító támadásaival szemben. III. Béla király elsősorban a maga nagyhatalmi törekvéseit szolgáló keleti kereszties hadjárat eszméjének népszerűsítése érdekében avattatta szentté Lászlót pápai jóváhagyással Váradon 1192 júniusában.

– Feltehető, hogy István szentté avatásának napjáról, augusztus 20-áról már a kezdetektől megemlékeztek?

– Augusztus 20. hivatalos és kötelező egyházi ünnep az 1092-es szabolcsi zsinat határozata nyomán lett. Jelentőségét növelte, hogy az 1222-es aranybulla révén hosszú évszázadokra a királyi törvénykezés országos napjának számított. 1774-ben Mária Terézia országos – állami – ünnepé nyilvánította István szentté avatása tiszteletére. Ma az összmagyarság egyik legnagyobb nemzeti ünnepe.

HANCZ GÁBOR

A modern gondolkodású uralkodó

Szent István királysága a legtekintélyesebb és valószínűleg a legerősebb államalakulat volt mindazok között, amelyek a X. század folyamán létesültek Közép- és Észak-Európában. Királyi címre ugyan a skandináv uralkodók is szert tettek, de egyházi téren a Rómától való közvetlen függést – vagyis gyakorlatilag egyháza függetlenségét – ekkor még egyedül a magyar királynak sikerült elérnie.

Szent István kétségtelenül a magyar történelem egyik meghatározó egyénisége. Nevéhez fűződik a keresztény magyar királyság, a tulajdonképpeni Magyarország megalapítása, első törvényeinek kibocsátása és nem utolsósorban az egyházszervezet megteremtése. Mindennek ellenére alig ismerjük valójában.

Termete alacsony, de lelke nagy

A középkori történelemnek ebben a korai szakaszában az egyénítő ábrázolás vajmi ritka, akár írásban, akár képben, a szereplők tetteiről pedig ritkán tudunk annyit, hogy azokból következtessünk a jellemükre. Szent Istvánról sokkal később azt írták, hogy „termete alacsony volt, de a lelke nagy”, ez azonban csupán egyike a középkori szerzők kedvelt közhelyeinek. Intelme az egyetlen emlék, amely hitelesen közvetíti számunkra legalább eszmevilágának egyes elemeit, ezek azonban túl elvontak

ahhoz, hogysem itt részletezhetők lennének. Értjük be annyival, hogy István gondolkodása az akkori idők viszonylatában meglepően „modern” volt. Tevékenységét a keresztény egyház azzal honorálta, hogy halála után 45 évvel, 1083-ban szentté avatta. Ezután a nép sokáig csak „a szent király” néven emlegette, és a tiszteletére szentelt középkori templomok Szentkirály nevét ma is számos település őrzi a Kárpát-medencében. Úgy tartották, hogy a társadalmon belül ő jelölte ki minden csoport végleges helyét, és akaratára úgy hivatkoztak, mint minden legbiztosabb forrására. Az újkorban, amikor a modern értelemben vett magyar államszervezet kialakult, ugyancsak Istvánban látták ennek megteremtőjét, az „államalapítót”, és gyakran olyan intézmények alapítását is neki tulajdonították, amelyek jóval később keletkeztek. Műve egészen röviden azt jelentette, hogy Magyarország véglegesen és visszavonhatatlanul a keresztény Európa része lett. Évszázadokat természetesen akkor sem lehetett átugorni még a leghevesebb politikai döntésekkel sem, ha az új magyar királyságot gondolatban egybevetjük azokkal, amelyek jóval később keletkeztek. Műve egészen röviden azt jelentette, hogy Magyarország véglegesen és visszavonhatatlanul a keresztény Európa része lett. Évszázadokat természetesen akkor sem lehetett átugorni még a leghevesebb politikai döntésekkel sem. Ha az új magyar királyságot gondolatban egy-

bevetjük azokkal, amelyek Nyugaton már korábban kialakultak, látnunk kell, hogy intézményrendszere nem tartozott a legkorszerűbbek közé. Egészen véve nem úgy festett, mint mondjuk a németek vagy az angolszászok királysága, hanem úgy, mint a VIII. századi Karolingoké. Természetesen nem István és tanácsosai döntésén múlt ez, hanem az ország akkori viszonyain. A félnomád kultúrából a kereszténységbe átlépő társadalom szervezete nem válhatott egyszerűen olyaná, mint a több száz éves fejlődésre visszatekintő Karoling-utóállamoké. Bármily kezdetlegesek voltak is még az akkori nyugati királyságok intézményei, összehasonlíthatatlanul gazdagabb és sokrétűbben tagolt társadalomra épültek, mint István Magyarországa.

Gondok az utódlásnál

Szent István külpolitikai helyzetét sokáig megkönnyítette, hogy Bizánc császárával, II. Baszileiosszal szövetséget tartott és segítette a bolgárok ellen, a másik császár, II. Henrik pedig Gizzella királyné testvére volt. Péntek vége felé támadtak ugyan nehézségei, de Henrik utóda, II. Konrád 1030. évi támadását könnyedén elhárította. Az igazi gondot a trónöröklés kérdése jelentette.

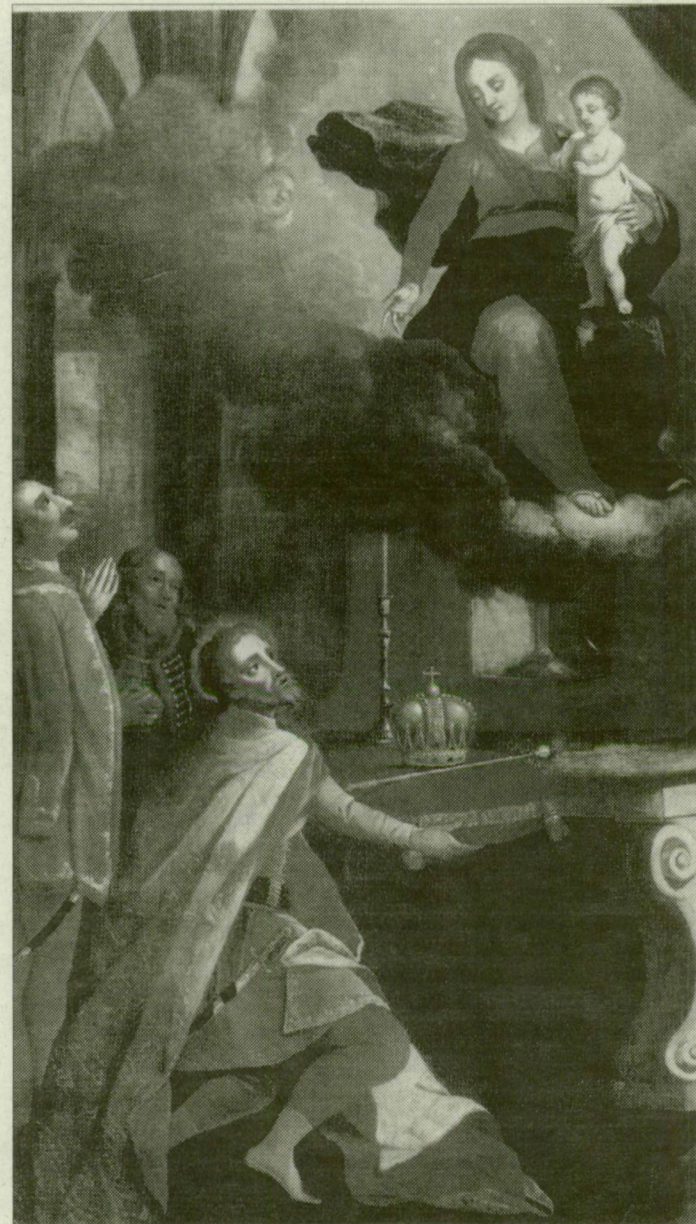
István eredetileg a fiát, a később szintén szentté avatott Imre herceget szánta utódjául, és gondos nevelésben részesítette. Az ő részére fogalmazta meg intelmeit,

amelyekben a bölcs kormányzás alapelveit foglalta össze. Tanítását a kor egyik legműveltebb főpapjára, a velencei származású Gellérte bízta, akit csanádi püspökké nevezett ki. Miután azonban a szent életűnek mondott fiatal trónörökös vadászbaleset áldozata lett, a királynak új utód után kellett néznie.

Megvakítás mint politikai fegyver

A nemzeti szokás azt diktálta volna, hogy örököse apai unokatestvére, Vazul legyen, őt azonban – mint később írták – rossz tanácsadók sugallatára megvakította. Tudnivaló, hogy a megvakítás nem büntetés volt, hanem a bizánci udvarban használatos, a maga módján emberséges politikai fegyver trónkövetelő hatástalanítására. István ezt annyiban fejlesztette tovább, hogy – nyilván a nagyobb biztonság kedvéért – Vazul „fület ólommal dugaszolta el”. Vazul három fia, András, Béla és Levente Lengyelországban keresett menedéket. István végül egyik nővérenek fiát, Péntert, a Velencében uralkodó Orseolo család tagját jelölte ki utódjául. 1038. augusztus 15-én halt meg, hatvan-egynéhány éves korában és Imre herceggel együtt a fehérvári bazilikában helyezték örök nyugalomra.

(Részlet Engel Pál Beilleszkedés Európába című könyvéből.)

Szent István felkínálja az országot Szűz Máriának egy olajfestményen